

BRĪVĪBA

Brāz bangas, tu naidīgā pretvara —
Mēs tāles sniegsim, kur laimība!

RAINIS

LATVIJAS SOCIĀLDEMOKRATISKĀS
STRĀDNIĒKU PARTIJAS IZDEVUMS
FREEDOM Periodical of the Latvian Social Democratic Party

Nr. 3. (167.)

STOKHOLMĀ

Marts 1966. g.

Kungu partijas kongress Rīgā

2. un 3. martā Rīgā notika Latvijas komunistiskās partijas 20. kongress. Kāda tad ir šī šodien Latvijā vienīgi atļautā un valdītāja partija? Par to skaidru ainu deva LKP CK „partijas vienotās uzskaites un partijas statistikas sektora vadītāja”, krieviete V. Mičlina „Padomju Latvijas komūnista” 2. burtnīcā. Partijā tagad ir 102.806 komunisti (biedri un kandidāti), kas ietilpst 3.842 partijas pirmorganizācijās, kādas darbojas gandrīz visās darba vietās. Laikā pēc iepriekšējā kongresa partija pieaugusi, kļāt nākot 15.324 komunistiem.

Šie 102.000 komunisti sastāda 4,6 proc. no visiem Latvijas iedzīvotājiem, kas liecina, ka partija joprojām ir neliela mazākuma partija. Komunistu skaits Latvijā tomēr ir nedaudz lielāks nekā Igaunijā un Lietuvā (4,3 proc. un 3,1 proc.).

Ļoti svarīgi un raksturīgi ir dati par partijas sociālo sastāvu. No partijas biedriem tikai 28.587 ir strādnieki, kas sastāda tikai 27 proc. no partijas biedru kopskaita. Tikai 11.000 ir kolchoznieki — 10,6 proc. Partijas lielākā daļa ir visāda veida labi atalgotie ierēdņi — padomju vidus un virsskara. Šie turīgi un bagātie laudis ir 63.219 jeb 61,6 proc. no komunistu kopskaita Latvijā. Tā tad propagandā joprojām par „darba ļaužu partiju” dēvētā LKP ir izvērtusies par pilnīgu kungu partiju.

Par LKP nacionālā sastāvu nekādi dati sakarā ar kongresu netika sniegti, jo tie pārāk neizdevīgi. Taču netieši tos var aptuveni aprēķināt. Padomju savienības KP 1965. g. publicēja datus, ka visā Pad- savienībā ir 44.000 latviešu komunistu. Pieņemot, ka apm. 4.000 no viņiem dzīvo ārpus Latvijas, atliek 40.000 latviešu komunistu pašā Latvijā. Atvelkot šo skaitli no partijas biedru un kandidātu kopskaita, iznāk, ka LKP ir 62.000 krievi un citi nelatvieši. Ar citiem vārdiem, apm. 63 proc. no Latvijas komunistiem nav latvieši. LKP ir partija ar lielu krievu pārsvaru. Latviešu šai krievu kungu partijai ir palicis valrs tikai pats nosaukums.

„Dzeltenā nāve”, partijas pirmais sekretārs A. Pelše, savā garajā pārskatā minēja, ka Latvijas rūpniecības „atdeve” salīdzinot ar 1958. g. pazeminājusies par 7 proc. Tas izskaidrojams ar to, ka „rūpniecība gausi apgūst jaunieviešamās ražošanas jaudu, un ka uzņēmumos ir lieka iekārta”. Latvijā tagad esot neuzstādīta ražošanas iekārta 40 milj. rubļu vērtībā. Produkcijas kvalitāte esot cēlusies, bet tomēr tikai puse mūsu izstrādā-

jumu „atbilst pasaules tehniskajam līmenim”. Joprojām lielu postu nodara brāķis, kas gadā sagādā 8 milj. rubļu zaudējumu. Pēdējos gados Latvijas rūpniecība paplašināta ar Daugavpils sintētiskās šķiedras rūpnīcu, Valmieras stikla šķiedras fabriku un Pļaviņu HES pirmo kārtu. Liela atpalcība pastāvēt celtniecībā, kur „trūkst pat tāda no seniem laikiem pazīstama materiāla kā ķieģeļi”. Vispārēju neapmierinātību radot „celtniecības darbu zema kvalitāte un brāķis”. Vairākas pilsētas un rajoni, to skaitā arī Līepāja, neizpilda dzīvokļu celtniecības plānus. Nākamā piegadē paredzēts celt Baltijas lielāko koksnes kompleksās pārstrādes kombinātu Rīgā, triko apģērbu kombinātu Ogrē, galantērijas izstrādājumu rūpnīcu Līepājā un sākot celt Rīgas hidroelektrostaciju.

Lauksaimniecībā pēc Pelšes vārdiem septiņgades uzdevums vairāku lauksaimniecības produktu ražošanā palicis neizpildīts. Kolchozi neesot izpildījuši arī uzdevumu darba ražīguma kāpināšanā. Lopbarības problēma neesot atrisināta. Plānu galas pārdošanā pag. gadā neizpildīja 47 kolchozi un 7 padomju saimniecības. Latvijā 300 saimniecību pārgājušas jau uz rentabilitātes saimniekošanu.

Tālāk Pelše novaldējās par „nacionālsma recidīvu izpausmi” Latvijā. Latviešu „emigrantu virsslāņi” ievazājot idejas, kas „vērstas pret padomju tautu vienotību” (lasi: pret lielkrievu šovinisma Latvijā. Red.) Propagandai esot lieli trūkumi, piem., Krāslavas rajonā no 25 lauku klubiem 15 klubus neapkurinot un „īstenībā tie nedarbojas”, bet 6 lauku klubos „stāv sabērtā labība”. Padomju preseī esot lieli trūkumi. Pelše uzbruka „Literātūrai un Mākslai”, kurai „neesot principiāla viedokļa daudzos jautājumos”. Pa radio dzirdot un televīzijā redzot „pelēcīgus, primitīvus raidījumus, kas idejiskā ziņā klūmīgi”. Komjaunatnē tagad gan skaitoties 190.000 jaunieši, bet „daudzi jaunieši nokļūst svešā ietekmē”.

Debates bija iepriekš pasūtīnātas un deva maz. Atzīmējams, ka Zīnību biedrība, kas veic zinātnisku un politisku propagandu, tagad apvieno vairāk nekā 20.000 cilvēku. Tautas universitātēs Latvijā mācoties 60.000 cilvēki. Arodbiedrības esot apvienoti vairāk nekā 980.000 strādnieku, kalpotāju un uzņēmumu direktoru. Arodbiedrībām esot 7.173 pirmorganizāciju un 3.520 cechu komitejas. Tur strādājot 320.000 aktivisti. Arodbiedrību padomes priekšsēdis V. Blūms tomēr žēlojies, ka fabrikās „jāsastopas

ar rupjiem drošības tehnikas un darba likumu pārkāpumiem”. Netiekot ievēroti atvieglojumi, kas paredzēti sievietēm un pusaudžiem. „Dažos uzņēmumos un celtniecības organizācijās nepietiekot gērbtuvju, dušu telpu u.t.t.” Vadītāji bieži „pieļauj virsstundu darbu, pārceļ izejamās dienas”. Vārdu sakot, komunistiskajā Latvijā strādnieku tiesības tiek ik uz soļa pārkāptas un darba apstākļi ir ļaunāki kā rietumu valstīs. Atliek jautāt, ko tad guļ Blūma arodbiedrību birokrati, kas visu to redz?

Izdarītās vēlēšanās centrālā komitejā ievēlēja 131 loc. un kandidātos 55 personas. Kā kuriozs atzīmējams, ka CK ievēlēja arī aktrise-karjeriste Lilita Priede-Bērziņa, kas bija Ulmaņa diktatūras favorite un kuru vēl 1940. g. 1. februārī apbalvoja ar draudzīgā aicinājuma godalgu! Ievēlēts arī kāds skaļu krievs ar smieklīgi sagrozītu uzvārdu „S. Vannachs”. Svarīgajā CK prezidijā, kas ir faktiskais partijas un valdības vadītājs, ievēlēti līdzšinējie krievi un pārkrievojie Krievijas latvieši: N. Belucha, E. Bēmanis, G. Hetagurovs (kaņa apg. pavēlnieks), J. Kalnbērziņš, V. Lejiņš, A. Pelše, V. Rubenis, P. Strautmanis, R. Verro un A. Voss. Par CK pirmo sekretāru atkal ar Brežņeva svētību ticis A. Pelše, pats ienīstākais cilvēks Latvijā. Par viņa pārraugu, tāpat kā līdz šim, paliek N. Belcha, krievs, kas neprot latviešu valodu. Pārējie sekretāri paliek līdzšinējie A. Voss, V. Lejiņš un R. Verro. Arī 9 CK nodaļu vadītāji paliek agrākie. Kongress vēl ievēlēja 43 delegātus uz PSKP 23. kongresu, kas 29. martā sāksies Maskavā. Starp delegātiem atrodas arī maršals Bagramjans, aizsardzības min. vietnieks Maskavā, kas nemaz nedzīvo Latvijā. Vēl par delegātiem tikuši Baltijas kara apg. pavēlnieks G. Hetagurovs un viņa polit. pārvaldes pr-ks P. Gorčakovs. Tā nu šie okupācijas karaspēka vīri, kam nav nekā kopēja ar Latviju, pārstāvēs Latvijas KP. Kopsavilkumā jāsaka, ka viss paliek pa vecam Latvijas kungu partijā: arī turpmāk Pelše valdis Beluchas uzraudzībā pēc Maskavas instrukcijām.

B. K.

SOC. INTERNACIONALES

kongress, sieviešu konference, Austrumelpas sociālistu ūnijas sanāksmes notiks laikā no 1.—8. maijam Stokholmas tautas namā. Pārrunas par starptautisko stāvokli ievadīs H. Vilsons, V. Brands un T. Erlanders. Kongresu rīko sevišķa, zviedru SDSP iecelta kongresa komiteja, kurā par locekli aicināts arī Brūno Kalniņš.

Sociālistiskā jaunatnes internacionāle, kurā ietilpst arī Latvijas sociāldemokrātiskā jaunatne, savu 8. kongresu noturēs Viņē, Austrijā, 2.—5. jūnijā. Jaunatnes internacionāles prezidents ir zviedrs Ingvars Karlsons.

LAK EC

priekšsēdis Ranka, uzturoties marta sākumā Stokholmā, pārrunāja ar Br. Kalniņu apstākļus, kas kavē LSDSP piedalīties LAK EC.

RAIŅA PIEMINEKĻA KOMITEJU

Nujorkā nodibinājis Kārlis Dzelziņis. Skaidrības labad paskaidrojam, ka šī komiteja nodibināta bez sazināšanās ar Raiņa un Aspazijas Fondu un Raiņa partiju — LSDSP.

Ģenerāļa Jāņa Baloža loma neatkarīgā Latvijā

J. Balodis bija neatkarīgās Latvijas armijas virspavēlnieks, kara ministrs un Saeimas kara lietu komisijas priekšsēdis. Par viņa darbu pēdējos gados izteikti pretrunīgi vērtējumi. Daži autori (Kripiņš, Plensners, kalpakiešu biedrība, daži trimdas laikraksti) attaisno Baloža darbu un dēvē viņu par „balto” ģenerāli. Citi atkal (prof. Andersons, ģen. E. Kalniņš, pltn. Kociņš, E. Sauleskalns un sevišķi P. Dardzāns žurnālā „Strēlnieks”) skarbi kritizē vairākus posmus Baloža darbā un daži pat apzīmē par „dzimtenes nodevēju”. Balodim nelabvēlīgus faktus nesen publicēja arī baltvācu autori K. Grimms savā darbā „Vor den Toren Europas”.

No Baloža militārpolitiskās karjeras gadiem ir aizritējis ilgs laiks un pats ģenerālis ir miris. Manuprāt, ir pienācis laiks mēģināt sniegt vēsturiski objektīvu Baloža vērtējumu. Šo rindu autors var to darīt, atsaucoties uz personīgiem novērojumiem: 1919. g. aprīļa baronu apvērsuma laikā biju Liepājā Tautas padomē, 1919. g. maijā, jūnijā un jūlijā biju Baloža brigādes karavīrs, bet 1925.—1934. g. diendienā sadarbojos ar Balodi Saeimas kara lietu komisijā. Apskatīsim īsos vilcienos Baloža karjeras svarīgākos posmus.

Baloža karjeras sākums

1918. g. kapteinis Balodis bija nezināma persona, ko Tautas padomes locekļi nepazīna. Krievu—japāņu karā 1905. g. viņš bija ievainots, bet kādas rotas (ierindas vai vezumnieku) komandieris Balodis bijis pirmā pasaules karā, mums nebija zināms un šis jautājums nav arī šodien noskaidrots. Viņš bija atgriezies no trīs gadu ilga gūsta Vācijā un Latvijas apstākļos vāji pārzināja. Tie vecākie virsnieki pulkvežu un pulkvežleitnantu pakāpēs, kas 1918. g. beigās bija Latvijā (Peniķis, Kļaviņš, Hartmanis, Ruškēvičs) nebija pārliecināti, ka Latvijas jaundibināto valsti varēs juceklīgajā situācijā izcīnīt ar latviešu jaunformētiem, pavisam vājiem, spēkiem (220 vīri). Visi viņi 1919. g. janvārī ar vai bez uzdevuma devās uz ārzemēm. Balodis, turpretim, palika latviešu karaspēkā un tā sākās viņa militārā karjera.

Nākošais notikums bija Baloža paaugstināšana par pltn. (kopvedi) un brigādes komandieri pēc plkv. Kalpaka nāves 1919. g. 6. martā. Apgalvojums, it kā Kalpaks, mirdams, teicis „Balodi, palieciēt manā vietā” pieskaitāms leģendai, kuru būtu laiks atmet. Šos vārdus kalpakiešu biedrības apmēģinās gadiem ilgi izplatīja, lai gan viņiem bija labi zināms, ka tad, kad Balodis kaujas pievākarē bija pienācis pie mirstošā Kalpaka, tas jau atradās nāves agonijā.

Baloža svārstīšanās 16. aprīļa apvērsumā

Pirmo reizi Balodim jau kā brigādes komandierim nācās parādīt savu politisko stāju landesvēra apvērsuma laikā 1919. g. aprīlī. Barona H. Manteifeļa apvērsums un Pagaidu valdības gāšana notika 16. aprīlī un tad tika izsludināta varas nodošana „militārai direktorijai”, sastāvošai no Manteifeļa, firsta. Livena un Baloža. Tautas padomes locekļi, kas tolaik slepeni pulcējās uz sēdēm Liepājā, bija satraukti par šādu pazīpojumu un gaidīja tūlītēju Baloža atsaukumu. Tas tomēr nenāca un tikai pēc vairākām dienām Liepājā no frontes ieradās Baloža delegācija ar uzdevumu „noskaidrot stāvokli” pie „abām pusēm” un sabiedroto misijām. Viens no Baloža sūtītiem virs-

niekiem, vltm. Mežciems, ieradās Tautas padomes slepenā sanāksmē un tur viņu vairākas stundas ilgās sarunās pārliecinājām, ka latviešu brigādei jānostājas Pagaidu valdības pusē. Tikai pēc nedēļas, 23. aprīlī, Balodis beidzot paziņoja, ka viņš stāv par Pagaidu valdību. Vairāki baltvācu vadītāji (G. Manteifels, Maidels un Armisteds) ir vēlākos gados apliecinājuši, ka H. Manteifels pirms apvērsuma slepeni vienojies ar Balodi, ka Balodis ar savu brigādi aktīvi neuzstāsies pret vāciešiem, ja tie gāzīs Pagaidu valdību. Tā kā Balodis pēc apvērsuma tiešām neko nedarīja, lai atbalstītu Pagaidu valdību, tad šis lēmums liekas ticamas. Balodis varēja draudēt atstāt fronti, viņš varēja sūtīt vismaz kādu no savām rotām uz Liepāju, un tad situācija varēja ātri grozīties, jo iesākt bruņotu cīņu ar latviešu brigādi landesvērs un arī ģen. Golcs tolaik nevēlējās. Bet Balodis to nedarīja un Manteifels ar saviem baltvācu apvērsuma viriem varēja brīvi rīkoties Liepājā, pārliecībā, ka no Baloža nekāda uzstāšanās pret viņiem nedraud. Šāda Baloža stāja bija militārpolitiska kļūda.

Baloža neitrālitate Cēsu kaujās

Pēc Rīgas ieņemšanas 1919. g. maijā Balodis turpināja savu atturīgo stāju. Rīgā plosījās vācu asiņainais terrors, kam par upuri krita apm. 3000 latviešu. Balodis baidījās spert kādus enerģiskus soļus pret to, piem. ieņemt Rīgas Centrālcietumu, kur visi nošaujamie atradās. Tautas padomes uzsaukumu Rīgas iedzīvotājiem man nācās likt iespiest un izplatīt bez Baloža ziņas un atļaujas. Drīz Balodis pildīja vācu pavēlniecības rīkojumu un izsūtīja uz Ērgļu rajonu trīs savas stiprākās rotas (Neatkāribas, Cēsu un Studentu). Tās neatradās frontē pret sarkano armiju, jo austrumu fronti turēja ziemeļarmijas Vālmieras pulks, ko tolaik komandēja plkv. Jansons. Rīgā palika Baloža brigādes jaunformējamais spēks, kādas 15 rotas ar vairāk nekā 1.500 karavīriem. Tā Balodis jāva Cēsu kauju priekšvakarā saskaldīt savus spēkus. Cēsu kauju laikā Balodis ieņēma neitrālu stāju. Nelīdzēja plkv. Jansona un Zemīšana ultimātie prasījumi pievienoties ziemeļarmijai. Neko nepanāca arī pltn. V. Ozola un Hartmana slepenās sarunas 9. jūnijā ar Balodi Carnikavā, kur šie divi ziemeļnieku pārstāvji tiešās sarunās atkārtoja šo prasību.

Palikdams neitrāls un tādējādi vājinot mūsu un igauņu armijas cīņu pret Golca karaspēku, Balodis izdarīja smagu kļūdu, kas varēja beigties ar katastrofu. Spēki bija puslīdz vienādi, un ja Cēsu kaujās būtu uzvarējuši vācieši, tad neatkarīgā un demokrātiskā Latvija būtu iznīcināta. Baloža noteikti draudi Golcam, ka viņš nepielaidīs vācu uzbrukumam, varēja pēdējo varbūt atturēt no uzbrukuma igauņiem un latviešiem. Ja kauju laikā Ērgļos novietotās Baloža rotas būtu uzbrukušas vācu labajam spārnam un aizmugurei, tam varēja būt liela nozīme. Baloža Rīgas rotas varēja ievērojamā mērā traucēt vācu atkāpšanos. Viss tas netika darīts un jau toreiz izsauca lielu nemieru karavīros Rīgā un Tautas padomes pārstāvjos.

Baloža rīcību kompromitējošie dokumenti bija publicēti 4. Vālmieras kājnieku pulka vēsturē. Pēc 1934. g. apvērsuma uz Baloža rīkojumu šīs lapas puses tika izgrieztas no minētās grāmatas višās Latvijas bibliotēkās.

Baloža loma cīņās pret Bermontu

Cetrus mēnešus vēlāk, 1919. g. oktobrī, ritēja izšķirīgās un beidzamās kaujas ar vācu karaspēku, kas Bermonta vadībā uzbruka Rīgai un Liepājai. Lai pārceltu garastāvokli armijā pēc pirmās nedēļas neveiksmēm, virspavēlniecību pārorganizēja un par armijas virspavēlnieku 16. oktobrī nāca Balodis. Viņa vadībā Latvijas armija atbrīvoja Rīgu, Zemgali un Kurzemi, bet vēlāk arī Latgali. Latvijas armija bija ar mobilizācijām izaugusi par ievērojamu spēku, kas kara beigās aptvēra 85.000 karavīrus. Šis brīvības kara posms bija īsts nacionāli-revolucionārs karš un tā bija tautas armija, kas galīgi satricēja vācu karaspēku un muļķniecības varu. Šīs armijas lielo varumu sastādīja lauku bezzemnieki un pilsētu strādnieki. Tā es šo karu vērtēju kādā rakstā atmiņu grāmatā „Ģenerālis J. Balodis”, kas iznāca 1931. g. Rīgā. Šinīs cīņās Balodis izrādīja noteiktību un ieguva armijas uzticību. Par nopelniem viņu Tautas padome 1920. g. 23. janvārī ar vienbalsīgu lēmumu paaugstināja par ģenerāli. Kara uzvaras lika aizmirst agrākās kļūdas un Balodis divdesmitos gados baudīja vispārīgu cieņu.

Tāču politiskā armija nesekoja Balodim. Satversmes sapulces vēlēšanās pulkvežu kandidātu saraksts ar Balodi priekšgalā pilnīgi izkrita cauri (dabūja tikai 1.300 balsis) un neieguva nevienu vietu. 65 proc. karavīru nobalsoja par sociāldemokrātu kandidātu sarakstu. Tā bija Baloža smaga politiska neveiksme.

Balodis kā deputāts

1925. g. Balodi ievēlēja 2. Saeimā no zemnieku savienības kandidātu saraksta, viņš bija arī 3. un 4. Saeimas loceklis. Saeimā viņš bija pasīvs deputāts, kas deviņu gadu laikā neteica nevienu politisku runu. Viņu ievēlēja par kara lietu komisijas priekšsēdi, bet arī tur viņš nenāca ar kādiem svarīgiem ierosinājumiem.

Toties Balodis Saeimas gados nodibināja labas attiecības ar vairākiem sociāldemokrātiem un sevišķi ar šo rindu autoru. Viņš bija lielās koalīcijas piekritējs un labprāt būtu redzējis zemnieku savienības sadarbību ar sociāldemokrātiju. Balodis šinī laikā bija neapmierināts ar Ulmani, pārmeta viņam korupciju un tāpēc 1931. g. aktīvi piedalījās Ulmaņa stripošanas akcijā, ko organizēja Hugo Celmiņš. Kā zināms, Ulmanis 4. Saeimā ienāca kā trešais kandidāts vienīgi Kurzēmē, citos apgabalos viņš bija galīgi nostripots.

Dardzāna rakstā „Strēlniekā” minētais Abuls nekad nav bijis ne Saeimas deputāts, ne Saeimas kara lietu komisijas loceklis. Tāpēc šis apgalvojums ir nepatiess.

Balodis kā kara ministrs

Pēc 1931. g. stripošanas akcijas Ulmanis centās izlīdzināt attiecības ar Balodi un zemnieku savienība viņu izvirzīja par kara ministru. B. bija kara ministrs visās valdības demokrātijas beidzamajos gados. Viņa godkāre bija apmierināta un viņš drīz grozīja savu politisko stāju, pieslejoties vēl nesen apkarotajam Ulmanim.

Kā kara ministrs Balodis bija tikpat pasīvs kā deputāts. Kara resors strādāja savu rutīnas darbu tālāk un ministrs parakstīja viņam priekšā liktos papīrus. Tas pats turpinājās arī vēlākos sešos gados (1934.—1940.), kad B. bija kara ministrs diktatūras valdībā. Plašāka skata uz draudošo starptautisko stāvokli un atzīpas par nepieciešamību pastiprināt bruņošanu B. nebija. Viņš bija sa-

sniedzis varas augstumu un personīgā dzīvē nodevās kaislīgai kāršu spēlei, parakstītie parādu raksti sagādāja viņam dažu labu nepatīkšanu. Balodis neapšaubāmi ir atbildīgs par to, ka Latvijas valdība neaizsargāja lielākus līdzekļus un neiegādājās modernus ieročus (sevišķi tankus un modernas lidmašīnas). Protams, līdzatbildīgs bija otrs apvērsuma vīrs un diktatūras laika armijas komandieris ģen. Berķis, kam par to vajadzēja enerģiski gādāt. Baloža vadītais kara resors atmodās tikai 1938. un 1939. gadā, kad izdrija pasūtījumus Anglijā, Zviedrijā un Vācijā. Bet tad jau bija par vēlu un no pasūtījumiem pieņāca tikai maza daļa. Taču kara ministrijas bezdarbību zināja Ulmanis, kas taču sekoja visu ministriju darbībai un bieži iejaucās tani ar saviem norādījumiem. Ja viņš to nedarīja bruņošanās lietā, tad tam bija savi dziļāki iemesli, par kuriem pastāsta „Chicago Tribune” korespondents Rīgā D. Dejs. Kad viņš 1938. g. jautājis Ulmanim, kāpēc Latvija neseko citām Eiropas valstīm un nepastiprina savus bruņotos spēkus, Ulmanis viņam skaidri un gaiši pateicis: „Tāpēc, ka mēs iesim kopā ar uzvarētāju nākamā karā!” Tā tad Ulmanis ir līdzatbildīgs par diktatūras valdības kļūmīgo militārpolitiku. Šādos apstākļos nedibināts un naivs ir P. Dardzāna apgalvojums par to, ka „Ulmanis beidzamos gados ir traģiski kārtā atradies kādas tumsas un nežēlības, bet jo smalki darinātas, savzvestības ielenkumā”. Ar citiem vārdiem, „veiklais” savzvēnieks Balodis piekrāpis un nodevis „nelaimīgo” un „neko nezinošo” Ulmani! Šo jau no Ulmaņa glābšanas legendu jānoraida kā pilnīgi nepamatotu.

Baloža loma apvērsumā un diktatūrā

1934. g. 15. maija apvērsumā Ulmanim bija vajadzīgs Balodis, kas tolaik bija populārs tautā kā brīvības kara virspavēlnieks. Viņš nodereja kā plakāts jeb, runājot V. Bastjāna vārdiem, kā svētbilde, lai segtu apvērsumu, jo pats Ulmanis tani laikā bija politiski un saimnieciski kompromitēts. Ulmanis Balodi piedabāja pie līdzdalības apvērsumā, solot viņam pastāvīgu kara ministru vietu un drīzu satversmes reformu.

Uz Balodi krit smaga politiska līdzatbildība par apvērsumu, kas, domājams, bez viņa piedalīšanās nebūtu varējis notikt. Balodis aktīvi piedalījās Latvijas demokrātijas iznīcināšanā. Jāatgādina, ka tas bija tieši Balodis, kas parakstīja apkaunojošo rīkojumu nodot Saeimas priekšsēdētāju Dr. Paulu Kalniņu, LKOK J. Celmu un mani kara tiesai un pieprasīja, lai tiesa notiktu aiz slēgtām durvīm. Tā Balodis ir atbildīgs par šo uz mellem dibināto prāvu, kas Ulmanim bija vajadzīga, lai uz ārieni rādītu apvērsuma nepieciešamību. Uz Baloža rīkojumu apcietināja vairākus demokrātiskus virsniekus (pltn. Lielbiksi, Ozolu, Dombrovski) un citus atvaināja no armijas (ģen. Peniķi, ģen. Kļaviņu, pltn. Miļevski). Ar Baloža rīkojumu radīja Līepājas koncentrācijas nometni, kas bija pakļauta kara ministrijai, un tur turēja ieslodzījumā st.c. 30 Saeimas deputātus, Baloža kolēģas. Balodis radīja armijā tā sauktās darba rotas, kurās iedalīja sociāldemokrātiskos jaunbāreivjus, nesniedzot tiem militāru apmācību, bet liekot vienīgi slaucīt sētas un tīrīt kartupeļus.

Tomēr Balodis nebija pilnīgs Ulmaņa piekritējs un 1938. g. viņš kopā ar Skujenieku pieprasīja drīzu satversmes reformu. Taču, kad Ulmanis atteicās to

darīt, B. nebija drosmes uzstāties ar armiju pret viņu un viņš mierīgi noskatījās, kā Skujenieku izmeta no valdības. Kad beidzot 1940. g. aprīlī Ulmanis viņu pašu atcēla, Balodis gan atkal reiz pieprasīja jaunu satversmi, bet mierīgi jāva sevi atcēlt, lai gan viņš ar armijas palīdzību varēja vērsties pret Ulmani. Tā Ulmanis bija piekrāpis Balodi, laužot viņam pirms apvērsuma dotos solījumus, un šādā nežēlojamā un nevarīgā veidā kādreizējais virspavēlnieks izbeidza savu militāro un politisko karjēru.

Baloža rīcību apvērsumā un diktatūras laikā P. Dardzāns nekritizē nemaz, it kā tur nebūtu nekas piebilstams. Izskaidrojums laikam tas, ka pats Dardzāns bija Iekšlietu ministrijas preses nodaļas vadītājs, kas 1934. g. pēc apvērsuma likvidēja Latvijas brīvo presi.

Balodis un krievi

Dardzāns apzīmē ģen. Baloža sadarbību ar padomju diplomātiem un ģenerāļiem 1939. un 1940. g. par valsts nodevību.

Kā pierādījumu D. citē padomju vēsturnieka V. Sīpola darbā „Dzimtenes nodevība” (Rīgā, 1963. g.) minētos dokumentu izrakstus. Sarunās ar padomju sūtni Rīgā Zotovu B. uzsveris virsniecības pretvācisko stāju un domas par to, ka „kara gadījumā būs jāiet kopā ar Padomju savienību”. Ir jāsaka, ka šāda noskapa toreiz tiešām mūsu virsniecībā bija un ilūzijas par sadarbības iespēju ar Krieviju pastāvēja. Saskaņot šinī uzskatā kādu „nodevību” nav iemesla.

Tālāk ilggaigadīgs kara ministrijas sekretārs plkv. P. Kaņeps ir paskaidrojis, ka padomju sūtniecības sekretārs Vetrovs bieži un „stundām ilgi” divatā ministra istabā sarunājās ar Balodi. A. Bērziņš 1959. g. rakstīja „Laikā”, ka Balodis apspriedies Romas viesnīcā ar padomju ģenerāļiem Isakovu un Kuzņecovu bez valdības ziņas. Ja šis liecības atbilst patiesībai, tad Baloža rīcība bijusi ļoti neatbildīga, bet kaut kādu pierādījumu par nodevību šie apstākļi nesatur.

Dardzāns tālāk raksta, ka Balodis 1940. g. aizvests uz Krieviju salonvaģonā un tur sapēmis pensiju. Tas pareizi, bet gluži tas pats notika ar Ulmani un Berķi. Turpretim D. noklusē to, ka pēc krievu vācu kara sākuma 1941. g. Balodi apcietināja un novietoja kopā ar citiem Baltijas ministriem (arī Ulmani) Sverdlovskas (bij. Jekaterinburgas) cietumā stingrā izolācijā (Balodim bijis Nr. 12.) un turēja tur līdz pat 1954. g.

Kas bija Balodis?

Kopsavilkumā jāsecina, ka vēsturiskā attīstība nostādīja ģenerāli Jāni Balodi izšķirīgos brīžos Latvijas armijas un kara ministrijas priekšgalā un ka viņam tāpēc piekrita ievērojama loma neatkarīgajā Latvijā. Viņa galvenais nopelns ir virspavēlnieka darbs cīņās pret Bermonti 1919. g. rudenī, kad Latvijas armijas uzvaras lika drošus pamatus neatkarīgai un demokrātiskai Latvijai.

Baloža militārās kļūdas bija viņa svārstīšanās pēc landesvēra apvērsuma 1919. g. aprīlī un viņa neitrālā stāja Cēsu kauju laikā 1919. g. jūnijā. Baloža politiskā kļūda bija viņa līdzdalība Ulmaņa noziedzīgajā apvērsumā 1934. g. maijā un viņa nevarība Ulmaņa valdībā panākt satversmes reformu.

Baloža rīcība 1938.—1940. g. nav vēl pietiekami noskaidrota, bet tas, kas līdz šim konstatēts, dod iemeslu secināt par viņa neatbildīgu rīcību attiecībā ar padomju militāriem un diplomātiem pārstāvjiem.

Baloža lielākais trūkums bija viņa rakstura vājums.

B. Kalniņš

JANIM GRINAM AIZEJOT

Šī gada 25. februārī Stokholmā miris redaktors, literāts un sabiedrīks darbinieks Jānis Grīns. Līdz ar to latviešu trimdinieku saime Zviedrijā zaudējusi vienu no saviem redzamākajiem, kultūrālākajiem un tolerantākajiem locekļiem.

Jānis Grīns dzimis 1890. gada 23. martā Biržu pagastā, jaunībā strādājis par skolotāju un agri pievērsies literatūrai, gan dzeijai, gan prozai. Bijis līdzstrādnieks laikrakstā „Laika Vēstis”, (1917. g.), vēlāk redakcijas loc. „Latvijas Kareivī” un „Latvī”. Viņš ieguva juridisku izglītību Latvijas universitātē un ilgus gadus bija Valtera un Rapas apgāda direktors.

Taču nav šaubu, ka visievērojamāko darbu Grīns veicis kā dailliteratūras, mākslas un zinātnes mēnešraksta „Daugava” redaktors (1928.—1937. g.), pāvērdams ceļu veselai rindai talantīgu latviešu dzejnieku un rakstnieku. Kā veiksmīgs „talantu mednieks”, rosinātais un atbalstītājs viņš atstāja pallekamas pēdas latviešu kultūras vēsturē. Pārliecināts par savas tautas garīgajām spējām un varēšanu, Grīns centās pacelt latviešu literatūru Eiropas līmenī, sekojams paša veidotajam sauklim: „Latviskais nedrīkst būt diletantisks!”

Dažus gadus (1937.—1940.) Grīns bija Nacionālā teātra direktors, bet 1944. g. devās trimdā uz Zviedriju. Tur viņš kā liberāļu pārstāvis darbojās LCP un no 1945. līdz 1950. g. vadīja demokrātisko laikr. „Latvju Zināts”, kas izveidojās par augstas kvalitātes trimdas izdevumu (tā izbeigšana 1953. g. jāuzskata par smagāko zaudējumu, ko piedzīvojusi trimdas periodika). Neizdevās Grīna mēģinājums atjaunot trimdā mēnešrakstu „Daugava”.

Jānis Grīns daudz laika veltījis trimdas sabiedriskajai dzīvei un dažādiem nacionāliem pasākumiem, ilgus gadus aktīvi darbojies PEN Klubā, LPK, Nacionālajā Fondā. Nepārtraukti viņš sekoja gan latviešu, gan ārzemju literatūras attīstībai (bija izstrādājis pats savu ātrlasīšanas metodi) un rakstīja daudz recenziju, vērtēdams un pārvērtēdams agrākās atzinās. Paša literārai darbībai tam atlika maz laika (1951. gadā Ziemeļblāzmas apgādā iznāca viņa pēdējais stāstu krājums „Dadzīvotāji rezonē”), bet tā jau arī agrākajos gados bija aizslidējusi otrā plānā. Jāatzīmē arī Grīna ieguldījums „Latvju Enciklopēdijas” tapšanā, sadarbībā ar tā draugu, prof. A. Svābi. — Jāņa Grīna literārās tradīcijas sekmīgi turpina dēls Ervīns (Richards Rīdžinieks). Sāktais paveiciens nav pārtrūcis. Ulafs Jansons.

KOMPONISTS JĀNIS MEDINŠ MIRIS STOKHOLMĀ

4. marta rītā Stokholmā mūžībā aizgājis viens no lielākiem latviešu skaņražiem — profesors Jānis Medinš. Viņš dzimis Rīgā 1890. g. 9. oktobrī. Šācis komponēt jau zēna gados un ar 14 gadu vecumu jau kļūst par profesionālu orķestra mūziķi. No 1920. g. Medinš ir dirigents Latvijas nacionālā operā, no 1928.—1944. g. Latvijas radiofona orķestra galvenais dirigents, kopš 1929. g. arī Latvijas konservātorijas orķestra un instrumentācijas klases profesors. Trīmdas sākuma laiku profesors vadīja Vācijā, kopš 1948. g. viņa dzīves un darba vieta bija Stokholmā.

Prof. Jāņa Medinša ieguldījums latviešu mūzikas laukā ir milzīgs, viņš uzskatāms par ražīgāko un spilgtāko savas paaudzes latviešu skaņradi. Viņa atstāto darbu saraksts ir ļoti daudzpusīgs, tas aptver operas, baletus, simfonijas, svi-

Raiņa un Aspazijas autora tiesības

Rīgas laikraksts „Literātūra un māksla” 1966. g. 8. janvāra numurā ievietoja Gunara Meldera rakstu „Materiāli Raiņa archīva vēsturei”. Autors pieskaņas arī abiem Aspazijas testamentiem — 1931. gada 15. martā un 1943. gada 2. novembrī sastādītam testamentam, ar kuru Aspazija atsauc savu agrāko testamentu un izsaka būtiski ļoti līdzīgu, bet atsevišķos noteikumos atšķirīgu savu pēdējo gribu. Šo pēdējo testamentu, kuru Aspazija man izteica daudzās sarunās, pati pārlabodama dažus no noteikumiem, dzejniece vairs nepaspēja viņas noteiktā galīgā formā parakstīt un Rīgas Apgabaltiesa to tādēļ apstiprināja kā mutisku testamentu, respektējot tādā kārtā lielās dzejnieces pēdējo gribu. Ar šo testamentu Aspazija iecēla par testamentu izpildītājiem un par dibināmā Raiņa un Aspazijas Fonda pārvaldniekiem un veidotājiem četras personas (G. Melderis, kaut gan Apgabaltiesas akts ir viņam pieejams, min tikai trīs) — **Jāni Kārklīnu, Hermani Kaupīnu, Rūdolfu Veidemani un mani**. Kā Raiņa, kura vienīgā un likumīgā mantiniece bija Aspazija, tā arī pašas Aspazijas autora tiesības pāriet uz Raiņa un Aspazijas fondu un tam ienākumi no autoru tiesībām jāizliet saskaņā ar Aspazijas izteikto gribu. Šis Apgabaltiesas apstiprinātais Aspazijas testaments ir stājies, kā ne no viena neapstrīdēts un nepārsūdzēts, likumīgā spēkā, tas ir saistošs arī Padomju savienībā, saskaņā ar Padomju savienības tiesu prakti attiecībā pret vācu okupācijas laika tiesu spriedumiem civilās lietās, un ārzemēs. Ar šo testamentu ir arī zaudējušas savu spēku visas prasības pret Aspaziju vai tās mantiniekiem no agrākiem testamentiem, līgumiem un taml., ciktālu šādas prasības nav tikušas likumā paredzētā laikā pieteiktas Rīgas apgabaltiesai. Aspazijas mantojuma lietā nekādas prasības tiesai nav tikušas pieteiktas.

Līdz ar to ir zaudējis savu spēku Aspazijas ar Antonu un Pēteri Birkertu noslēgtais līgums, ar kuru Aspazija bija nodevusi tiem savas autora tiesības uz

tas, kantātes, simfoniskus tēlojumus, koncertus un sonātas klavierēm un stīgu instrumentiem, kā arī lielu skaitu solo dziesmu.

Labu daļu nevajadzīgas kņadas sacēla prof. J. Mediņa viesošāšanās Latvijā pag. gada vasarā, kur viņš ieradās uz brāja, komponista Jēkaba Mediņa 80 gadu jubileju un nodzīvoja vairākus mēnešus. Sava pārprastā nacionālisma vārdā profesoram daudz pārmētumu raidīja Latvijas un tuvinieku apmeklēšanas pretinieki. Nepareiza, un nez kāpēc vajadzīga, ir Laika informācija 1966. g. 20. n-rā, ka tikai padomju propaganda cerējusi uz trimdas latviešu pārmētumiem profesoram. Gan nedomājam, ka šis aprindas bija plašas, taču vārdos un pusvārdos izteiktie zināmu aprindu pārmētumi profesoram nebija noslēpums un par sevišķu saldumu viņa mūža pašā novakarā diez vai būs uzskatāmi.

Mūsaprāt profesors ar savu viesošanos Latvijā paveica lielu nacionālu darbu. Tie tūkstoti, kas klausījās viņa mūziku un tai uzgavilēja, to nedarija kādas komunistu propagandas labā, bet gan sumināja lielu savas tautas un līdz ar to neatkarīgās Latvijas dēlu. Pēc tam tā sauktā komunistu propaganda un viņu prese, kā arī sakaru nepieciešamības noliedzēji ar tautu dzimtenē šeit trimdā, var teikt, ko viņi grib. Tam tikai pelavu vērtība.

Raiņa archīvu un Raiņa darbu kārtošana un publicēšanas tiesības. Birkerti savas tiesības, kas izrietēja no spēkā esošā līguma, Apgabaltiesai nepieteica un Aspazijas testamentu neapstrīdēja, lai gan tiku par lietas stāvokli, īpaši par to, ka izdarot pieteikumu tiesai, iespējams panākt līguma palikšanu spēkā, brāļus Birkertus informējis. Tie apmierinājās ar paskaidrojuma iesniegšanu Apgabaltiesai, dodot pārskatu par savu līdzšinējo darbu. Līdz ar to vienīgais Raiņa un Aspazijas autoru tiesību īpašnieks ir Raiņa un Aspazijas Fonds, kura trīs locekļi (izņemot Hermani Kaupīnu), atrodas emigrācijā un tur, pilnā saskaņā ar spēkā esošo un visiem saistošo Aspazijas testamentu, vada Raiņa un Aspazijas Fondu, ko ir atzinušas arī citu valstu iestādes, izejot no starptautisko privāttiesību noteikumiem, ka mantojuma lietas un mantojuma likteni nosaka tie likumi, kas mantojuma atstāja miršanas laikā bija spēkā viņa dzimtenē. Rīgas Apgabaltiesa savu spriedumu pamato tieši uz Latvijas civillikuma un Latvijas civilprocesa likuma noteikumiem.

Bet arī pēc Padomju savienības likumiem, kas Raiņa nāves laikā gan Latvijā nebija lietojami, Raiņa autora tiesību vienīgā mantiniece bija Aspazija. Tāpat saskaņā ar šiem likumiem Aspazijai, kurai nebija padomju likumos paredzēto tiesu un nenoraidāmo tuvo radnieku kā mantinieku, bija, līdzīgi kā pēc Latvijas likumiem, pilnas tiesības savā testamentā novēlēt ne tikai savu kustamo mantu, bet arī Raiņa un viņas pašas autoru tiesības viņas pašas paredzētiem mērķiem un organizācijām. Par šīm tiesībām tā tad nevarētu būt nekāda strīda nedz pēc Latvijas, nedz pēc Padomju savienības, nedz pēc starptautiskām privātām tiesībām. Un likumi un tiesas spriedumi, ciktālu tie nav likumīgā kārtā atcelti, kas ar Aspazijas testamentu nav noticis, ir saistoši arī Padomju Latvijā, kā privātpersonām, tā valsts vai sabiedriskām iestādēm. Tas nozīmē arī, ka visi ienākumi no atstātā mantojuma, to starpā no Raiņa un Aspazijas autora tiesībām, obligāti jāizliet pilnā saskaņā ar spēkā esošā testamentā saistošiem noteikumiem.

No padomju puses dažreiz dzird apgalvojumu, ka Raiņa autora tiesības esot pārgājušas uz Padomju Latvijas valsti.

Richards Rīdzinieks

ATGĀDINĀJUMS

Goda prāts, skaidra sirds.
Saprast šodien, nojaust rītu.
Tautai dzīvot un tautai kalpot,
nācijai citu nāciju vidū.

Kurš nokāva Marģeru Skujenieku?

Ar saulīti pierē.
Par brīvību.
Svaru kausā jaunekļa sirds
un saule lec!

Kurš nokāva Hūgo Helmani?

Strādājot Latviju uzcelt,
katram darbu un maizi.
Sērdieņi vēsturei pieder,
strādniekiem sirds.

Kurš nokāva Andreju Veckalnu?

Kā villaini izrakstīt dzivi,
sajust dabu un laudis.
Ābelei zelta ābols,
Latvijas skaistumam sirds.

Kurš nokāva Vill Cedriņu?

Šis iebildums ir nepamatots un to arī neviens atbildīgs padomju jurists, nedz Rīgā, nedz Maskavā nevar aizstāvēt. Tiesa, 1940. gada 11. septembrī Padomju Latvijas valdība piešķīra Rainim „Tautas rakstnieka” nosaukumu. Jau šis lēmums bija nepareizs un noteiktā pret-runā ar padomju likumiem, kas regulē arī tautas rakstnieka goda nosaukuma piešķiršanu. Šādu nosaukumu var piešķirt tikai dzīvām personām, kā tas attiecībā uz visiem citiem tautas rakstniekiem, māksliniekiem un taml. ir noticis. Nedz Puškinam, nedz Tolstojam, nedz Čehovam šādi tituli nav tikuši piešķirti. Tā tad te jau ir darījums ar nepiemērotu objektu. Otrā nelikumība šajā lēmumā ir tā, ka ar šo, it kā goda titula, piešķiršanu tika saistīta likumīgo mantinieku tiesību, neatceļot likumā paredzētā kārtībā spēkā gājušu tiesas spriedumu, uz Raiņa darbiem atcelšana un to bezatlīdzības pārņemšana no valsts un tās orgāniem. Bezatlīdzības atsavināšana ir (arī pēc padomju tiesībām) konfiskācija, bet konfiskācija, kā pēc Latvijas, tā pēc padomju likumiem, ir pielaižama tikai kā sods par izdarītu noziegumu. Padomju savienības autoru tiesības un arī ne Padomju Latvijas noteikumi par autoru tiesībām nepielaiž autoru tiesību konfiskāciju. Pie tam šī autoru tiesību konfiskācija (vai pat tikai ierobežošana) nav notikusi nedz piešķirot Andrejam Upitim, nedz Vilim Lācim, nedz Jānim Sudrabkalnam un citiem tautas dzejnieka titulu. Vēl vairāk, arī padomju likumi tieši nosaka, ka autoru tiesības pāriet bez kādiem maksājumiem un formalitātēm uz mirušā autora mantiniekiem un tie var ar mantotām autoru tiesībām tāpat rīkoties, kā mirušais autors pats un valsts viņu tiesības arī tādā pat veidā aizsargā. Līdz ar to ir skaidrs, ka 1940. gada 11. septembra lēmums par Raiņa autora tiesību konfiskāciju jau no paša sākuma (arī pēc padomju likumiem) ir bijis patvaļīgs un pretlikumīgs akts un nevar aizvērt (arī padomju) pamatlukumus par autora tiesībām, par tiesībām uz mantojumu un šo tiesību aizsardzību.

Šim ieskatam — labāk vēl, nekā nekad — tagad, liekas, ir pievienojusies arī Padomju Latvijas rakstnieku savienība, kuras oficiālā orgānā „Literātūra un dzīve” ievietots raksts par Aspazijas testamentiem un par savā laikā ar brāļiem Birkertiem Aspazijas noslēgto līgumu par Raiņa darbu apstrādāšanu un saglabāšanu. Ja tiešā pretruna ar Padomju savienības tiesībām stāvošais 11. septembra rīkojums tiesām būtu spēkā tad jau arī līgums ar Birkertiem ar šo rīkojumu par Raiņa autora tiesību konfiskāciju būtu jāuzskata kā spēku zaudējis un diskusija par to būtu lieka. Bet tas ir zaudējis savu spēku tādēļ, ka Birkerti, vienalga kādu apsvērumu dēļ, respektējot Aspazijas pēdējo gribu, ir paš no šī līguma atteikušies, iesniedzdam gan Apgabaltiesai paskaidrojumu par viņu veikto darbu — kas katrā ziņā ir pozitīvi tani laikā bijis vērtējums un to reiz netika arī uzstādīta tik bezgalī īpatnējā teorija par to, ka Raiņa rok raksts bijis tik nesalasāms, ka Raiņa vietā par autoru faktiski kļuvis attiecīgais burtlicis, veidodams tekstu pēc savas prāta, kam tad arī Rainis neprotestē dams vienmēr piekritis, bet, lai gan likuma noteikumi un līguma īpašniekiem garantētās tiesības tiem bija pazīstamas, tie nav pieprasījuši noslēgtā līguma spēkā atstāšanu un Aspazijas testamenta grozīšanu.

Padomju Latvijas iestādes ir izdevušas lielu daļu (ne visus!) Raiņa darbu bet nav nevienu kapelku ar likumu Pa

Raiņa gads — simtais kopš viņa dzimšanas — ir pagājis. Raiņa un Aspazijas Fonds izsaka sirsnīgu pateicību visiem, kas šajā Raiņa piemiņas gadā ir organizējuši tik daudzus sarīkojumus un tajos piedalījušies. Raini un viņa darbus pieminot un cildinot, visai trimdas prese, kas Raiņa piemiņu cienīgi atzīmējusi, visiem, kas darījuši bagātāku mūsu literatūru par Raini, vai kas ar piemiņas marku iegādi, sarīkojumiem un ziedojumiem atbalstījuši Raiņa un Aspazijas Fondu, tāpat visiem tiem, kas Raiņa kopotos rakstus iegādājušies, palīdzējuši tos un markas izplatīt, vai meklējuši Raiņa darbos dziļākas atziņas, augstākas vērtības. Visiem kopā un katram atsevišķi par to izjūsts paldies!

Raiņa piemiņas gads ir pagājis. Raiņa laikmets turpinās un uzliek jaunus pienākumus: mums jāturpina sākotnējais darbs saskaņā ar Aspazijas testamentā izteikto dzejnieces gribu — jā-rūpējas par viņas un Raiņa atstātā literatūras un idejiskā mantojuma nodrošināšanu un populārizēšanu kā mūsu, tā citās tautās. Raiņa laikmets liek mums arī, svešumā esot, palikt uzticīgiem savai tautai un brīvai, demokrātiskai Latvijas valstij, noliedzot katru patvarību un apspiestību, neatlaidīgi cīnoties par tautas un dzimtenes brīvību, tiesībām un

taisnību. Mums jāturpina tas idejiskais darbs, ko savā laikā veica Rainis un Aspazija.

Par saviem pamatuzdevumiem Fonds tagad izvirza: vispirms vietā Raiņa un Aspazijas dzīvā piemiņkļa uzcelšanu — viņu rakstu tulkošanu un izdošanu lielo kultūrtautu valodās. 2) Raiņa un Aspazijas archīva-muzeja nodibināšanu pie Cīrihes augstskolas. 3) Ne dārgas, bet mākslinieciski vērtīgas piemiņas zīmes uzstādīšanu Rainim un Aspazijai viņu trimdas dzīves vietā Kastapolas pilsētiņā. 4) Jaunu pētījumu sekmēšanu par abu dzejnieku dzīvi un darbiem, tāpat ar viņiem saistīto glezniecības, tēlniecības, mūzikas darbu un skatuves mākslas veicināšanu ar prēmijām, ko Fonds jau vairākkārt ir darījis.

Darbu tālāk veicot trimdas smagajos apstākļos, Raiņa un Aspazijas Fonds lūdz latviešu sabiedrību, vispirms kārtā dzejnieku pāra patiesos cienītājus, atbalstīt Fondu arī turpmāk. Tāpat Fonds cer sagaidīt mūsu nacionālās kultūras darbinieku atsaucību, paredzot viņu veikumus un atbalstītāju vārdus ierakstīt īpašā Raiņa un Aspazijas Piemiņas grāmatā.

Ar patiesu cieņu

RAIŅA UN ASPAZIJAS FONDS

trimdā — Jānis Abučs, Brūno Kalniņš,

Jānis Kārklis, Velta Rūke-Draviņa,

Nikolajs Valters, Rūdolfs Veidemanis.

Fonda priekšsēža adrese: N. Valters, Lerchenfelderstrasse 6, Wien 1080, Austria. Kasiera Eiropā Adrese: Jānis Abučs, Box 7 (postgiro 67 9043), Västerås, Sweden. RAF pilnv. pārstāve pie Eiropas jaunatnes organizācijām: Wilma Tenese, Övre Majorsg. 3-A, Göteborg, Sweden. — RAF pilnv. archīva veidotājs: Z. Ritmanis, 3700 SE Ellis St. Portland, Oreg. 97202, USA.

NAMEJA GREDZENS N. STRUNKEM

Kā atzinības zīmi par Raiņa rakstu trimdas (Ziemeļblāzmas) izdevuma skaisto māksliniecisko apdari, Raiņa un Aspazijas fonds māksliniekam Niklāvam Strunkem dāvināja Nameja gredzenu zeltā. To pasniedza nelielā aktā 26. februārī, piedaloties fonda locekļiem J. Abučam, B. Kalniņam un J. Kārklīnam un dažiem citiem N. Strunkes cienītājiem. Mākslas vēsturniece Maija Cieļena teica runu, vērtējot Strunkes darbu un pieminot, ka šogad paiet 50 gadu, kopš Strunke darināja pirmās ilustrācijas Raiņa lugai Spēlēju, dancoju.

„SOCIALISTISKEŠIJ VESTNIK”

krievu sociāldemokrātu-mazinieku gada ceturksnā izdevums Ņujorkā nesen iznāca ar savu ceturto sējumu. Redaktori B. Nikolajevskis un S. Švarcs paziņo, ka „bioloģiskie likumi” spiež tos pārtraukt rakstukrājuma tālāko izdošanu. Tā pēc 45 gadu publicēšanas vispirms Berlīnē, tad Parīzē un beidzot Ņujorkā, šis padomju lietās vislabāk orientētais un vērtīgā analizē bagātāis izdevums, ko kādreiz nodibināja L. Martovs un vēlāk rediģēja R. Abramovičs, diemžēl izstājies no žurnālistiskās ierindas. Latviešu sociāldemokrāti, kas „Soc. Vestnik” atbalstīja jau neatkarības gados, piedalījies tānī līdz pat beigām. Kā sadarbības simbols atzīmējams, ka arī pēdējā numurā ievietots Br. Kalniņa raksts „Sovetskaja Pribaltika”.

nesenajā kongresā, par kuru jau ziņojām iepriekšējā n-rā, norisinājušās plašas un skarbas debates. Daudzi rakstnieki uzbrukuši Luksam un viņa līdzgaitniekiem. Pārrunās vairākkārt skarti arī nacionāli momenti. Vairāki runātāji, to skaitā O. Vācietis, pārmetuši Jānu svētku ignorēšanu un prasījuši, lai šos latviešu tautas svētkus atkal atzītu. Lukss un citi vecie stalinieši izbalsoji, pie kam notikušas vairākas balsošanas, bet šie reakcionāri vienmēr izgāzti cauri. Kongress radījis spēcīgu un pozitīvu atbalsi visā latviešu inteliģencē.

Pēc kongresa pat Karajuna kroņa izdevums „Padomju Latvijas Komūnists” spiests atzīt (Nr. 2.), ka vecā valdē bijušas kļūdas — „inertums, pasivitāte, nelejaukšanās daļrades problēmās”. Izgāztajiem Luksa viriem partijas žurnāls taisa pārmetumus par opozīcijas pielaišanu: „Arī kongresa norise neliecina par tā priekšzīmīgu organizāciju. Tikai ar to var izskaidrot, ka kongresa augsto tribīni varēja izmantot daži bezatbildīgi cilvēki, piemēram tādi kā V. Artovs (Staunis), kam nav nekā kopēja ar Rakstnieku savienību.” Nu, trakas lietas gan, tādu viru taču pēc Karajuna ieska-tiem vajadzēja nodot KGB!

Partijas orgāns vispār neapmierināts ar kongresu, jo tur vairāki runātāji iedrošinājās aizstāvēt pirms dažiem gadiem par liberālismu un rietumu idejām norietos latviešu rakstniekus: „Rakstnieku aprindās (lasī LKP CK! Red.) pamatoti nosodīja V. Meļņa (Meļņovska) runu. Lietodams negodīgus paņēmienus, sagrozīdams faktus, šis kritiķis centās maldināt kongresa dalībniekus. Pretēji pašu autoru domām (Vai nu tā bija? Red.) viņš pūlējās aizstāvēt dažus to darbus, kas savā laikā pamatoti kritizēti.”

Rakstnieku kongress izsaucis partijas vadībā lielas galvas sāpes. Rakstnieki nav klausījuši Pelšes lielteņu norādījumiem, nokritizējuši tos un vairāki no viņiem izteikuši patstāvīgas, brīvas un nacionālas domas. Tāpēc pati „dzeltenā nāve” (J. Pelše) savā LKP 20. kongresa pārskatā nogaudās: „Rakstnieku kongress parādīja, ka dažiem literātiem piemīt neveselīgas, atpalcīgas noskaņas... Mēs nedrīkstam samierināties ar to, ka daži literātiņas un mākslas darbinieki sliecas uz kritikanismu (Kas par jaunu ismu! Red.), ka viņi tīksminās ap vēl sastopamiem trūkumiem un grūtībām. To viņi iztēlo it kā par drosmi”.

Jā, tiešām daudzi rakstnieki un kritiķi kongresā ar savām runām un balsojumiem parādīja drosmi un jāsaukās, vai Pelšes staliniskie aparāti spēs viņus turpmāk nomākt. Nav jau tomēr vairs Staļina laiki, kad katru kritizētāju varēja apcietināt un iebāzt koncentrācijas nometnē!

99.

ZVIEDRIJAS ZIŅAS

Baltijas institūta lekcijas

18. martā prof. J. Bokalders — Līetuva 16. un 17. gadsimtos (valsts iekārta un kapi ar Livoniju).

1. aprīlī Dr. B. Kalniņš — Anglijas stāja Latvijas atbrīvošanas karā 1918.—1920. g.

15. aprīlī fil. cand. J. Zalcmanis — Baltvācu repatriācijas politiskās aizkules.

Lekcijas notiks Stokholmas universitātes galvenajā ēkā Norrtullsg. 2 apakšstāvā E semināra zālē piektdienās plkst. 19.00

LSDSP biedru aptaujas

Daļa biedru vēl nav iesūtījuši partijas aptaujas. Uzaiicinām izdarīt to tuvākās dienās.

Meklējiet rakstos un sērijās...

„Cīņas” š.g. 16. febr. ievadrakstā pastāstīts: „...ar līdzekļiem, kas pēdējos piecos gados Jūrmalas pilsētā izlietoti dzērumā iegūto traumu (ievainojumu) ārstēšanai, pabalstiem slimības laikā un invaliditātes pensijām, pietiktu, lai pilsētā uzceltu modernu slimnīcu”. Žūpiņa un huligānisms Padomju Latvijā plaši izplatījies, kaut gan, kā „Cīņa” piezīmē, „sociālistiskajā padomju valstī jau sen nav augšnes tādām krolībām, saknes tām nogrieztas”. — Kur tad vaina? Ir divas iespējamības: 1) sociālisma iekārta nenovērs žūpiņu, noziedzības un asociālo izturēšanos, 2) Padomju savienība nav sociālistiska valsts. Pēdējo uzskatu citu starpā aizstāv mazinieks B. Kalniņš savā darbā „Ar Sovjet en sociālistisk stat?” (Stockholm 1948), kā arī demokrātiskā sociālisma pārstāvji vispār. Pie tāda paša secinājuma pēdējā laikā nonākusi arī ķīniešu kompartija. Tās organā „Sarkanais Karogs” (12.2.66.) rakstīts: „Krievi ir nogrimuši buržuiski nacionālā egoisma purvā un viņos vairs nav nekā no proletāriskā internacionālisma”.

Zīmīgi, ka padomju rakstu valoda pēdējā laikā attīstās stiprā reliģisko rakstu un reliģiskās terminoloģijas ietekmē (līdzīgi kā tas bija vecā bursaka Staļina laikā). „Pad. Latv. Komunistā” (1966. Nr. 2, 25. lp) kāds padomju funkcionārs raksta: „No slavas apvītās baltkrievu pilsētas es atvedu līdzī vēl vienu relikviju, — sauju svētās Brestas zemes...”. Dažādās variācijās padomju presē saduramies ar tādēim aizguvumiem no bībeles, „svētā Krievzeme”, „svētā cīņa par sociālismu”, „jūdasa spalvaskāti”, „netur godā nekādus svētumus”, „svētais Ļeņina vārds” u.t.t.

Tāpēc nav brīnums, ka reakcionārās buržuiskās aprindas rietumos ar dziļu gandarījumu seko sabiedriskajai attīstībai svētajā Krievzemē. Reakcionārais zviedru prof. Gunars Bjerks (Björck) neseno deklarēja: „Padomju Savienība šodien ir aizsargvalnis gadsimtu vecai Eiropas tradīcijai” (Svenska Dagbladet, 5.1.66.).

Kreisais intelektuālis Jāns Mirdāls (Jan Myrdal) turpreti apgalvo, ka „Padomju savienībā saasinās sociālā un nacionālā cīņa, kas ir jauns šķiru cīņas veids”. Viņš paskaidro: „Padomju savienības pašreizējā politika rada pretešības un nemieru no Baltijas jūras līdz Pamira kalniem. Šo (nelaimīgo) attīstību var pārtraukt tikai padomju iekārtas demokratizācija.” (Stockholms-Tidningen, 8.2.65.). J. Mirdālu, kuŗa grāmatas agrāk izdotas arī Padomju savienībā, tagad Maskavā apzīmējusi par amerikāņu slepenā dienesta agentu. Šis panēmiens nepatīkami atgādina Staļina laikā metodes un šodien novecojis. Kur izeja? Tā ir tikai viena — ārā no reliģiskā misticisma purvāja, prom no veclaiku krievu imperiālisma un cara ģenerāļu glorificēšanas, nost militarismu! Atcerieties, biedri, seno strādnieku dziesmu:

Daudz lielgabalu nostādīts
Uz visiem valstes galiem:
Curs Jēzum Kristum stipri tie,
Tak stiprāk lielgabaliem...

„Pad. Latv. Kom.” (1966., nr. 2, 16. un 32. lpp) lasāms, ka Ludzas rajona kolchozā „Zarja Kommunistma” (Komūnismā blāzma) pērn iegūts tikai 6,4 centne ru labības no hektāra, bet kolchozā „Zaveti Ļepina” (Ļepina novēlējumi) aizpērn izslaukuši no govīs 800 kg piena

(apm. kā no kazas buržuju zemēs). Dr. Ulfas Jānsons nav mistiķis un tāpēc nedomā, ka neveiksmēm būtu kāds sakars ar kolchozu nosaukumiem. Cēloni drīzāk meklējami zemnieku vispārējā attieksmē pret komūnisma celtniecību. „Cīņa” (16.1.66.) to pati izteikusi, citējot kādu vietu no A. Sīpavskas stāsta „Lubimova”: „Zemnieks drūmā mierā atklāti, visu acu priekšā, nolaida urīnu būvbedrē ar nepabeigtiem betona pamatiem...” „Cīņa” piezīmē: „Sak, zemniekam pret to visu ir pilnīgi skaidra attieksme!”

Padomju savienības kompartijas XX kongress nevien nosodīja Staļina kulta perioda nelietības (genosidu pret nekrievu tautām u.t.t.), bet arī plaši piekopa vēstures viltošanu, pavecot uz laiku zināmas iespējas progresīvākiem un godīgākiem zinātniekiem. Arī Padomju Latvijā pēc tam parādījās vairāki (T. Draudiņa, J. Kaimiņa u.c.) vēra liekami pētījumi un dažas vērtīgas vēsturisko materiālu publikācijas. Tagad „Cīņa” (4.2.66.) ziņo par jauniem reakcijas uzplūdiem, kas draud aizskalot XX kongresa demokrātiskos ieguvumus. Vēsturiskiem dots šāds norādījums: „Plaši ieviesās (pēc XX kongresa) kļūdainais nemarksisitiskais termins „personības kulta periods”. Šī termina lietošana... noniecināja partijas un tautas varonīgās pūles cīņā par sociālismu, padarīja vēsturi nabagāku”. Sakarā ar tumsonīgo staļinistu uzbrukumu padomju progresīvajiem zinātniekiem, lai atceramies Strādnieku Marslēžas rindas:

Mums, draugi, taisnību kas cienām,
Mums cieši kopā jāturas!

Jaunu grandiozu dubultdomas paraugu sniedz V. Mīhlina „Pad. Latv. Kom.” š.g. 2. numurā. Viņa vispirms pastāsta, ka LKP pašlaik ir 102.806 biedri, to skaitā 28.587 strādnieki un 11.000 kolchoznieku, bet tad bezrūpīgi turpina: „PSKP, kļūdamā par visas tautas partiju, tai pašā laikā paliek strādnieku šķiras partija”.

Piezīme: Dubultdoma nozīmē spēju turēt prātā vienā laikā divas pretrunīgas atziņas un abas akceptēt kā pareizas.

Padomju rakstnieks M. Šatrovs sakrāstījis dokumentālu drāmu „6. jūlijs”, kuŗā attēlots, ka latviešu strēlnieki apspieda kreiso eserudumpi Maskavā 1918. gadā. Viņš to izdarījis tik veikli, ka drāmā nekur neparādās šī dumpja apspiešanas vadītājs, pulkvedis Jukums Vācietis. Tāpēc arī A. Lāce, atferejot šo izrādi (LuM, 19.2.66.) gluži pareizi likusi apzīmējumu „dokumentāla drāma” pēdīnās. Gudram pietiek, bet mulķi tāpat nesapratīs.

Gundars Pļavkalns šādā veidā apdzied Dantes likteni (Jaunā Gaita, nr. 55.):
Istabiņā puteklainā

Viņš rakstīja dziesmas un sonetu daudz.
Papēmiens nav sevišķi oriģināls. Jānis Grots savā laikā kolkēja par Raini:

Tumšā sētā ieeju —
Rainis malku zāgē...

Taču nekāds atraitnes dēls G. Pļavnieks nav, un kādā citā mākslas darbā tai pašā žurnālā viņš parāda visai normālas un parastas veselīga vīrieša tieksmes. Viņš pastāsta, ka pēc tā domām: Uz pelēcīgas ielas stūrā —
Meitenes slaikas,
Meitenes apaļīgas,
Visas spilgtas.

Vecos laikos šos pašus novērojumus un izjūtas Rīgas puikas izteica drusku poētiskāk, zingējot:

Tur redz tās pastaigājam,

Tām klikatīnās kājās.

(Šis pantiņš tomēr nav iespiests Jaunajā Gaitā).

Nina Luce, apcerot latviešu ievērojamā skatuves mākslinieka Jāņa Oša skatuves tēlus (JG, nr. 55), novēl: „Lai viņam vieglas smiltis!” Kāpēc tāda nevajadzīga steiga? Vai nebūtu cilvēcīgāk novēlēt apdāvinātajam latviešu aktierim vēl kādus gadus ražīga darba. Pēdējā laikā nāves izkaptis jau tāpat izplāvisi platu vālu mūsu kultūras darbinieku rindās.

Ulfas Jānsons, kas šad un tad parāda savu snobisko ākstību (sk. viņa pašportretu rakstu krājumā „Pašportreti”), iesmērējies „Laikam” (22.1.66.) savu pseudointelektuālo vārsmu „Analīze”. Zinot, ka viņš atelpas brīžos savu garu veldzi dekadentu „sātānālījās” un nerātņajās tautas dziesmās, nav jābrīnās par viņa minētās vārsmas beigu rimi:

„Tev būs prātu asināt,

Nevis pipi studzināt!”

V. Plūdonis savā laikā tādiem teica: „Draugs, dar ko darīdams, tik nepārspīlēties...”

Lieli atklājumi bieži vien mēdz būt visai vienkārši. Taču tikai retais ir aicināts šādiem uzdevumiem. Šiem izredzētajiem tagad nu pievienojies Gunars Irbe ar savu apceri „Šaipus legendas” (JG nr. 55.). Tur viņš mums atklāj šādu dziļu patiesību: „...mēs taču uztveram pasauli bez komatiem un punktiem, mēs runājam viens ar otru, nelieļojot pieturas zīmes!” Dažs skaugis un silkmanis varbūt iebildīs, ka mēs, runājot, pauzējam, akcentējam, krešķinām, stostāties un vēl arī citādā veidā sadalām savu vārdu plūsmu, taču tas nespēj mazināt šī oriģinālā atklājuma paliekamo nozīmi.

Mūsu kollēģa „Latgolas Bolss” pēdējā laikā publicējis virkni interesantu rakstu par latgaļu valodu un Latgales laudim agrākajos laikos. Laikrakstā ir arī nodaļa „Latgaļu anekdoti”, kur cita starpā atradām šādu pamācīgu smieklus stāstu (L.B., 12.3.66.):

Gulbinē, tērga dinā uz laukuma čyģons dzērd saucīņus: „Lai dzeļvoj vodūns!” Čyģons pigrōjis pi zemniķa rotim un sacējis: „Manis pēc lai dzeļvoj vysī, kōpēc tikai vodūns?” — Bet čyģons ticis aizvasts uz cītumu.

Šajā klusinātajā izskaņā savu sēriju šoreiz beidz

Dr. Ulfas Jānsons.

MIRIS VILIS LACIS

Viņš dzimis 1904. gadā Milgrāvī, mūrnika (ne ostas strādnieka) ģimenē, ar ko kopā kā bēglis 1917. g. nonāk Baranulā, Sibīrijā. Tur mācās krievu skolotāju seminārā, bet to nepabeidz un 1921. gadā atgriežas atbrīvotā Latvijā. Pirmie literārie darbi parādās Sibīrijas latviešu avīzītēs, vēlāk pāris darbu iespēž A. Upīts savās Domās, tiem seko romāni Piecstāvēģā pilsēta, Pasaules jūrās un Putni bez spārniem, iespīesti Sociāldemokratā. Lai gan Lācis raksta konvencionālā stilā, viņš ir veikls fabulists, piemērots viduvēju lasītāju gaumei, tādēļ Jaunākās Ziņas samaksā vairāk un iespēž Zvejnieka dēlu, kam seko viņa nākamie romāni gan Jaunākās Ziņas gan Atpūtā. Ulmaņa Vicobērziņš par Lāci, kas pratis paglaimot, ir tādā sajūsmā, ka savai ministrijai uzdod no

Zvejnieka dēla iztaisīt „pirmo latviešu mākslas filmu” un pavēl presi to slavēt kā vēl nebijušu sasniegumu latviešu mākslā. 1940. g. 22. janvārī A. Bērziņa Sabiedrisko lietu ministrija rīkoja Zvejnieka dēla izrādi, uz kuru ieradās pats **Kārlis Ulmanis** un pēc tam preses pārstāvjiem paskaidroja: „Mums filma ļoti patika”. (Jaun. Ziņas 23. janvārī). Dažas dienas vēlāk V. Lācis sevišķā rakstā „Kā tapa Zvejnieka dēls?” pateicās A. Bērziņam par viņam sniegto palīdzību. Vārdu sakot, pilnīga saprašanās un ciešākā sadarbība. Lācis skaita latus un smin...

Kad pienāk viņa varas laiks un Benjamiņa kundze pēc nedēļas ilgas gaidīšanas iekļūst ministra kabinetā, Lācis uzsauc: — Nerunāji par palīdzību! Nabaga grašus jūs man maksājat... Kad Vicobērziņš savā naivitātē piezvana pa kabeli no Ņujorkas, lai atgādinātu savu labvēlību, Lācis liek savam sekretāram (pēc rīdzinieku ziņām) atbildēt ar vienu necenzējamu sakaitinātas zvejnieksievas teikumu. Viņam tagad ir ērtāka ala, kur list. Uzrakstījis pēc boļševiku štampa milzīgu feļetonu Vētra, kurā godam min arī savu stulbo labdari, viņš saņem par to Staļina prēmiju un juteklīgi grievis vēl tagad šo nedarbu aizgūnēm lasa — pievilcīgās pornogrāfijas dēļ. Viņa darbus nu čakli tulko 44 „brālīgo tautu” valodās, rubļi un ordeņi birst karaliskā pārpilnībā. Ēdot rodas apetīte — Lācis pats, paklausīdams Mātei-partijai, izlabo savus agrākos romānus, izmetot no tiem „buržujsko ideoloģiju” un laiž tirgū kā padomju produkciju. Lidztekus diktē savai māšai arvien jaunus darbus un rīdzinieki runā, ka istā autore esot sekretāre, jo šo darbu kvalitāte kļuvusi zema, saturs šablonisks, bet ienesīgs. Lācis uzceļ sev ērtu vasarnīcu Meža parkā un dzīvo tur noslēgtu dzīvi, sabiedrībā ļoti reti rādīdamies arī pirms cukurslimības sākuma. Galīgi aplama ir bauma grāmatā Kad Daugavā iet ledus — it kā Lācis būtu redzēts stāvam ar piena pudelīti tautas rindās. Valdības locekļiem un citiem komdūžiem arvien ir bijusi pašiem sava produktu bāze, kas tos bagātīgi apgādāja pat visbadīgākajos laikos. — Zīmīgi, ka boļševiku izdotā albumā — „Tautas rakstnieks” Vilis Lācis — konsekventi noklusēts, kur Latvijas laikā, kad Lācim gājās tik ļoti grūti, ir iespiesti, vai filmēti viņa darbi.

Lāča oficiālās biogrāfijās, kuras pilnīgi nekritiski atkārtoti trimdas prese, tiek apgalvots, it kā viņš būtu kļuvis LKP biedrs jau 1928. g. Tas neatbilst patiesībai, līdz pat 1940. g. rudenim Lācis nebija LKP biedrs. Nevienam organizētam komunistam taču partija neatļāva ar pilnu vārdu iespiest savus romānus 1931. un 1932. g. Sociāldemokratā, kuru tolaik lamāja par „sociālfasistu” laikrakstu. Lācis pats 1940. g. augustā paskaidroja, ka viņam „parādīts lielais gods” un viņš nupat uzņemts par LKP biedru. Tātad Lāča tagadējā biogrāfija ir uzfrizēta, lai viņu iztaisītu par vecu komunistu kaujinieku, kāds viņš nekad nav bijis. Krievi Lācim, kas kā latviešu rakstnieks viņiem bija laba izkārtne, deva dažādas augstus un labi atalgotus amatus: viņš 1940.—1959. g. bija LPSR ministru padomes priekšsēdis, LKP CK loceklis un 1954.—58. arī PSRS Augstākās padomes tautību padomes priekšsēdis Maskavā. L. piešķīra arī veselus piecus Ļeņina ordeņus! 1959. g. sakarā ar nacionālkomunistu vajāšanām ēna krita arī uz Lāci, kas mazliet bija atbalstījis berklaviešus. Tad nu viņu atcēla no augstajiem ama-

Jāņa Rozentāla piemiņai

Daudzu jūdžu laiki mūs šķir no pagājušā gadsimta beigu desmita, kad sevu ceļu lauza latviešu otrās gleznotāju paaudzes lielie meistari Rozentāls un Purvītis. Pieminot **Jāņa Rozentāla** dzimšanas 100 un nāves 50 gadu atceri (18. 3. 1866. — 26. 12. 1916.), viņš cildināms kā viens no pirmajiem isti latviskās mākslas iznesējiem un tās parādītājiem pāri mūsu robežai cittautu skatei izstādēs un mūzejos.

Legendāri norit Rozentāla mūžs. Dzimis radītāja spēju un darba prieka apgarē, Saldus pagasta nabadzīga kalēja dēls dodas cauri sūrajai dzīves satricei savu nerimīgo tieksmju varā. Māksliniekam nepietiek iedzimto spēju vien, viņā jālemīt lielam gribas spēkam traukties, pārvarēt šķēršļus. Un tie bija Rozentālam neiedomājami lieli. Laimīgākais bija pats sākums — dzimt un augt uz laukiem, kaut nabadzībā. Cik savādi tas citu tautu mērogā neliktos, mūsu lauki deva visus latviešu izcilākos māksliniekus (neskaitu nelaimīgo Arturu Baumanī, lielā architekta Jāņa B. dēlu). Rīgā sastapās rosīgās domu maiņas intelektuāļi, bet nerada nekāda atbalsta mūsu no pievārties pret centru iznirušajā pilsonībā, kurā tad nekala vis rotas Latvijai, bet pati sakalās savas mantrausības alku kalās.

Aizdrāzies uz Rīgu pēc pagastskolas, 14 g. vecs, Rozentāls ieviešas skaudrā cīņā savai iztikai: viņš ir izsūtāmais pulka Svarca koncertdārzā un drīzi jau pie krāsotāja Cilevica par mācekli, bet vakaros neatlaidīgi apmeklē vācu amatniecības skolu, kur pie mākslinieka Felskes mācās zīmēt. Laimē viņam tur sevišķi uzsmaida, izšķīrot viņa tālāko likteni: šīs skolas audzēkņu zīmējumu starpā Pēterburgas izstādē Rozentālam piešķir sudraba medaļu. Prieka aplaimē viņš nu dodas uz Pēterburgu un iestājas mākslas akadēmijā, kuru atbeidz pēc 5 gadiem (1897. g.) ar tīri latviska sīzeta gleznu No baznīcas, — iegūst pirmās širas mākslinieka gradu. Nu atveras citi apvārsņi. Krievu akadēmiskā realisma prof. Kuindži vadībā viņš apceļo Vakarēiropas mūzejus. Rozentāls moži piedalās gleznotāja Alksna u.c. dibinātajā topošā latviešu mākslinieku Pēterburgas pulciņā Rūķis.

Dzimtene tā pievelk Rozentālu, ka, neskatoties uz izdevību darboties Pēterburgā, viņš apmetas savā Saldū. Bet cerībās viles — tur mietpilsoņiem mākslas nevajag, viņš apmetas Krievijas galvas pilsētā, līdz dzimtenes ilgas viņu atved uz Rīgu, kur nu paliek no 1902. līdz 1914. gadam.

Rīgā nu Rozentāls parādās, kas isti viņš bija: vispusīgs meistars dažādās nozarēs: gleznotājs, zīmētājs, grafīkis, sienas dekorētājs, mākslas paldagogs un nopietns pirmais mākslas rakstnieks-kritiķis. Tā Rīga viņam uzkrāva lielas darba nastas. Kā gleznotājs viņš meistars visos tās veidos — raksturīgs portretos (savas Elli, pašportretos), klusi skanīgi zieda pieejā latviskās ainavās. Vienlai-

tiem. No otras puses atcelšanu izsauca arī viņa slimība, kas ierobežoja darba spējas. Tā nu viņš savas dzīves pēdējos septiņus gadus pavadīja greznībā Meža parkā vasarnīcā, dzīvodams padomju miljonāra dzīvi. Lielos ienākumus viņam sagādāja viņa darbu daudzie tulkojumi citās padomju un Austrumeiropas valodās. Kaut kādu politisku vai sabiedrisku lomu Lācis vairs nespēja. J.

kus saviem pirmšķiras darbiem (12 valsts, 6 pilsētas mūzejā) viņš ir spiests iztapt publikas gaumei, saražojot visādas fantāzijas, kā Princese ar pērtiķi u.c. atkārtojumos. Pie labākajiem darbiem pieder Māte ar bērnu (Somijā), Pašportrets, Pavasaris Kurzemē (Pils. māksl. mūzejā), prof. Purvīša ģimete (Pils. m. mūz.) u.c. Bez tam viņš darinājis vairākas altāra gleznas, Rīgas Jaunās Ģertūdes baznīcai Jēzus svēti bērnus, u.c. Īsi pirms kara, 1913. g. Rozentāls sarīko Rīgā savu gleznu izstādi. Viņa darbs bija noritis pavisam savādos apstākļos: lielā steigā gatavojot uzmetus savu audzēkņu vidū, jo viņš visupirms nodibināja skolu darbnīcā. Dienās kavējās arī Blūma zīmēšanas un pilsētas mākslas skolā. Latviešu biedrības nama fasādē viņš cementā liek stikliem, akmeņiem un metāliem formēt visādas apzeltītas alegoriju figūras.

Rozentāls ir meklētājs, viņš apmeklē ārzemes, pēta citu visādu virzienu mākslinieku darbus, rodot tajos iedvesmi, reizēm pat tuvi iesaistoties. Dažādos posmos viņš sasaistas cieši ar Kurbē, Manē, ar impresionistiem, tomēr paliekot savā nosvērtā kompozīcijā, apsverē, krāsu savdabīgās lokālās klusinātās izskaņās (izņemot sasteigumos).

Viņa pārilaistos dažādos posmos ir jāuzsver saistīšanās ar Somiju, no kurienes viņa dzīves biedre un kur viņš paveras kara laikā 1914. g. un daudz portretē. Helsingforsas mūzejā Atencumā 1917. g. sarīkoja Rozentāla piemiņai izstādi, kuras darbus somi, viņu cienīdami, gandrīz visus nopirka. Jau agrāk tur nāca viņa saistība ar somu lielo Kalevalas mīta gleznotāju Akseli Gallenu, tā radot pats latviešu drausmu mīta gleznas Melnā čūska miltus mala u.c., kas atsaucās tautā, kara posta ķertā. Somijā 1916. g. Rozentāls triekas ķerts aiziet aizsaulē, kad viņam būtu atvērsies liela darba nākotne, Latvijas republikai nodibinoties. Tad 1920. g. oktobrī viņa mirstīgās atliekas pārveda guldīt Rīgas Meža kapos. Gaismas spārnotais nu atgriezās savā mūžīgajā piemiņas mītnē. Tajā pašā gadā viņa Elli atvēra savu salonu Rīgā ar plašu Jāņa Rozentāla piemiņas izstādi. Vēlāk pacēlās gleznotājam B. Dzeņa darināts piemineklis Mākslas mūzeja priekšā — staba portrets.

MIRIS B. NIKOLAJEVSKIS

22. februārī Kalifornijā miris 78 gadu vecumā viens no pēdējiem krievu maziņnieku izcilajiem vadītājiem, vēsturnieks Boriss Nikolajevskis. Cara laikā viņš bija astoņas reizes apcietināts un trīs reizes izsūtīts nometināšanā uz Sibīriju. Pēc 1917. g. revolūcijas viņš bija Krievijas SDSP CK loceklis. 1921. g. komunisti viņu apcietināja un izraidīja uz ārzemēm. Viņš brauca caur Rīgu, kur uzturējās dažas nedēļas un bija LSDSP viesis. Vēlākos gados N. bija viens no „Socialistiskij Vestnik” redaktoriem, vispirms Berlīnē, tad Parīzē un pēc 1942. gada Ņujorkā. Amerikā viņš drīz kļuva par atzītu autoritāti padomju lietās. Pēdējos gados N. pārcēlās uz Kaliforniju, kur strādāja slavenajā Huvera institūtā pie maziņnieku archīva kārtosānas. Tur arī vēl pirms pāris mēnešiem iznāca viņa rakstu krājums „Power and the Soviet Elite”. 1964. g. man bija pēdējā iespēja satikt veco draugu un Latvijas neatkarības aizstāvi. Latviešu sociāldemokrati atcerēsies veco brīvības cīnītāju, kas svešā zemē pēc 45 trimdā pavadītiem gadiem aizgājis aizsaulē. B.K.

Aprīlī iznāks Latvijas bij. finanču
ministra un Saeimas deputāta

Voldemāra Bastjāņa
grāmata

DEMOKRATISKĀ LATVIJA

Vērojumi un vērtējumi.

V. Bastjānis savu grāmatu iesāk ar Latvijas veidošanos un tautas ilgām. Februāra revolūcija Krievijā un latviešu strēlnieki. Kas bija latviešu strēlnieki? Ziemeļvētku kaujas. Latviešu pagaidu nacionālā padome Valkā, Kurzemē un Latgalē. Demokratiskais bloks un vācieši. Tautas padome un Latvijas proklamēšana. Latvijas armijas pirmās vienības. Cīņas par demokrātisko Latviju. Pirmās cīņas posms (1918. g. decembris — 1919. marts). Otrs cīņas posms (1919. g. marts — jūnijs). Trešais posms — ziemeļnieku un Cēsu kaujas. Ceturtais posms — cīņas ar bolševikiem un bermontiāde (1919. g. aug. — novembris). Piektais posms — Latgales atbrīvošana. Satversmes sapulce un pirmā Saeima. Satversmes sapulces sanāksšana. Satversme un agrārreforma. Veikalmnieciskie līgumi un korupcijas sākums. Līnu pārdošana un preču iepirkšana. Lokomotīves, vagoni, sliežu. Norvēģijas siļķes un Amerikas spēkis. Vec-Auces Jankelis Kleins un Kutiskers. Apgādes un Tirdzniecības rūpniecības ministriju darbība. Skujenieka grupas atšķelšanās no sociāldemokrātiem. Skandalozā Viļa Dermaņa lieta. Vēlēšanu likums un pagaidu noteikumi. **Pirmā Saeima.** Nesaprašanās ar Raini. Sadursmes Esplanādē un valdības krišana. „Strādnieku Sports un Sargs”. Pilsoņu tiesības un atlīdzība muižniekiem. Slimo kases. Rīgas pilsētas dome un sociāldemokrāti. **Otrā Saeima** un kreisā valdība. V. Bastjānis — finanču ministrs. Zemes, Hipotēku un Latvijas bankas un viņu darbība. Līnu un spirta monopols. Valsts fondi un garantijas. Jauni pasākumi valsts saimniecībā. Sūdzības un prasības. Ringolda Kalninga „darbība”. Skandalozā Zasuļauka manufaktūras lieta. Ulmanis un Zemnieku banka. Nelīdzesveis kreisās valdības gāšanas mēģinājums. Bastjāņa ārzemju ceļojumi, piedzīvojumi un novērojumi. **Abas pēdējās Saeimas.** Valsts piemaksas lauksaimniekiem. Saeimas budžetu komisijas apskates braucieni. Demokratiskās Latvijas sasniegumi (1918. — 1934.). Veiktais darbs un gūtie panākumi celtniecībā. Jaunie dzelzceļi. Ķemeru sēravoti un viesnīcas būve. Brāļu kapi un Brīvības pieminekļi. Izglītības un kultūras sasniegumi un autora slēdziens.

Grāmatai 320 lpp. un tā dod plašu pārskatu par mūsu neatkarīgās Latvijas politiski-saimniecisko dzīvi un viņas vadītājiem personām.

Grāmata ieteicama visiem latviešiem, it īpaši mūsu jaunatnei. E. O.

Voldemāra Bastjāņa grāmata DEMOKRATISKĀ LATVIJA

iznāks š.g. aprīlī un būs dabūjama visās trimdas lielākās grāmatnīcās. Cena: ASV un Kanadā \$ 6.00; Vācijā DM 23.00; Zviedrijā Kr. 30.00. Citās zemēs cena pielīdzināta ASV \$. Parakstoties līdz š. g. 15. aprīlim, grāmatu var iegūt par \$ 5.00, DM 20.00, Kr. 25.00.

Pasūtījumi adresējami:
Dr. E. Ogrīņš
Skālbyvägen 18
Sollentuna — Sweden

LSDSP 1965. GADĀ

Tāpat kā iepriekšējos gados, LSDSP aizritējušā gadā daudz vēribas veitījusi Berlīnē, bet pēc tam Dānijas sociāldemokrātiem. Partijas priekšsēdis B. Kalniņš februārī piedalījās Austrumeiropas sociālistu ūnijas izpildu komitejas un sociālistiskās internacionāles Austrumeiropas ekspertu komitejas sanāksmēs Vīnē. Jūnijā viņš uzstājās vairākos kursos Vācijā un runāja 14. jūnija aktā Berlīnē, bet pēc tam Dānijas sociāldemokrātu partijas kongresā Kopenhāgenā. Augustā K. runāja zviedru sociāldemokrātiskās strādnieku partijas kursos, bet septembrī kādas zinātniskas biedrības sarīkojumā Hamburgā.

„Brīvība” pag. gadā turpinājusi iegūt jaunus abonementus, galvenām kārtām ASV un Zviedrijā, arī mēnešraksta apmēri paplašināti. Uz izlaistās aptaujas pamata ievērotas lasītāju vēlēšanās un kuplināts saturs. „Brīvība” tagad kā pastāvīgi līdzstrādnieki piedalās arī vairāki redzami demokrātiskās intelligences pārstāvji un tā kļuvusi par vienīgo brīvās domas paudēju un trimdas novecojušās nacionālpolitikas kritikas organu.

Sakarī ar Latviju bijuši labi un no turienes iegūta vērtīga informācija par apstākļiem un tautas patieso noskaņu, kas daudzkārt neatbilst emigrācijas preses partejiskiem ziņojumiem.

LSDSP Zviedrijas klubs sarīkojis 4 biedru sapulces, kurās referējuši B. Kalniņš, J. Naudiņš, E. Ogrīņš, E. Rubulis un J. Ritums. Bez tam rīkoti divi atklāti sarīkojumi — 11. septembrī Raiņa simtgades akts (kopā ar RAF) un 17. novembrī valsts svētki, abos sarīkojumos runāja B. Kalniņš.

LSDSP saraksts guva labus panākumus LPK vēlēšanās Zviedrijā 1965. g., pārējās emigrantu organizācijās partija nepiedalījās.

LSDSP Ārzemju Komiteja pulcējusies uz 6 sēdēm, kas noturētas kopā ar kluba valdi.

LSDSP Zviedrijas kluba gada sapulce notika 26. februārī Stokholmas tautas namā. Sapulci vadīja J. Robežnieks, protokoleja A. ūdris. Partijas darbības pārskatus sniedza B. Kalniņš (ĀK un valde), B. Misinjs (Brīvība). A. Grinbergs (kase) un J. Bauska (revīzijas komisija). Valdi un revīzijas komisiju pārvēlēja līdzšinējā sastāvā. Valdē atkal ievēlēja B. Kalniņu, E. Ogrīņu, J. Pāvulānu, B. Misinju, A. Grinbergu. J. Naudiņš interesanti stāstīja par savu ceļojumu uz Gambiju Afrikā.

LSDSP Zviedrijas kluba nākamā biedru sapulce notiks sestdien, 16. aprīlī plkst. 17. Stokholmas tautas nama sesiju telpās, zālē 3, ieeja no Barnhusgatan. Sakarā ar priekšā stāvošo sociālistiskās internacionāles kongresu Stokholmā B. Kalniņš runās par internacionāli pagātnē un tagadnē, bet J. Naudiņš rādīs interesantu filmu par Gambiju.

Upsalas latviešu biedrības gadskārtējā pilnsapulce notiks tautas nama 7. zālē trešdien, 30. martā pl. 19.

Reklamē krievu nacionālistus

„Londonas Avīze” vairākos numuros iespieda slejām garus reklāmas rakstus par NTS (Nacionālo darba savienību). Tā ir lielkrievu nacionālistu organizācija, kas neatziņš apspiesto nekrievu tautu tiesības uz neatkarību. Vai latviešu laikrakstam piekļātos reklamēt šādu organizāciju?

PATEICĪBA

Izsakām visdziļāko pateicību visiem kas dalījušies mūsu bēdās JĀNIM GRĪNAM aizejot aizsaulē.

Jāņa Grīna piederīgie.

Kas notiks ar liberāliem?

Cik zināms, latviešu liberāļu apvienībai pēc priekšsēža J. Breikša nāves nav pusgada laikā notikusi vairs neviena biedru sapulce un darbība tikpat kā izbeigusies. Arī jauns priekšsēdis nav ievēlēts. Vai tiešām atlikušie liberāļi grib izbeigt savas partijas darbību?

IEKĀROJIES ATOMBUMBŪ!

Mūs uzticamais Scriptors Vācijas „Latvijā” sadomājais taisīt jokus „un, ik kā rezultātu jau iepriekš paredzēdams, līcis saviem sacerējumiem patieso virsrakstu — Smieties var — bet joki nav. Par tematu ņemta amerikāņu nelaime ar atombumbu Spānijā, kuŗa, Scriptora vārdiem runājot (tieši kā pantinā par tupenišiem, rācenišiem), „ievēlusies” Vīdusjūrā.

„Bet labāk derētu pamanīties kādam no mums kļūt ūdenslidējam un dārgo mantu izzvejoj”. Jā, kāpēc gan nē? Scriptors aviem talantiem un amatiem varētu pievienot arī zvejniecības amatmeistara godu. Tālāk autors apcer, kas notiktu, ja bumba nonāktu Brīvības redakcijas glabāšanā. Bet kāpēc tad tādu nesavtību?! Ar mantu nevajag tik viegli prātīgi apieties!

Šis dārgums nododams karastāvokļa apziņas pilnajiem „zīķerdienesta” speciēliem — kuŗās redakcijās un apvienībās tie atrodami, vislabāk zinās autors, kas tik ļoti gribētu, lai smejas, kaut arī joku nav.

Zviedrijas latviešu palīdzības komitejas pilnvarnieku sapulce notika š.g. 13. martā. Valdē ievēlēja Dr. E. Ogrīņu, J. Ritumu, A. Bušu, J. Andersonu, M. Salno, A. Muchku, A. Šaltu. Revīzijas komitejā paliek līdzšinējie: Bauska, Kerls un Boriss. Plašāku pārskatu par pilnvarnieku sapulci sniegsim nāk. n-rā.

Abonējiet 1966. gadā mēnešrakstu

BRĪVĪBA

Latvijas Sociāldemokrātiskās
Strādnieku Partijas izdevums trimdā.

Brīvība cīnās par neatkarīgu, demokrātisku un sociāli taisnīgu nākotni Latvijai.

Brīvība raksta par neatkarības laiku, iezoti no vēsturiskās patiesības un Latvijas demokrātijas viedokļa.

BRĪVĪBAS abonements (10 n-rī gadā) maksā Zviedrijā gadā Kr. 12.—, pusgadā Kr. 6.—; ASV/Kanadā dol. 3.— (dol. 1.50), ar gaisa pastu dol. 4.— (2.—). Pārējās valstīs attiecīgā valūtā, tās vērtību pielīdzinot maksai ASV dolāros. Zviedrijā nauda iemaksājama postgri. 45 83 35 Lettlands SAP, Utlandskommittén, Box 40241, Stockholm 40.

No citām zemēm naudas sūtījumi adresējami Bruno Misinam, Box 40241 Stockholm 40.

Redakcija: Strandliden 61 1 tr.

VALLINGBY, Sweden

Ansvarīgā utgivare: Dr. Emīls Ogrīņš
Redakcija: Brūno Kalniņš un
Jānis Ritums

Vāstmanlands Folkblad Tryckeri, V.